

מדינת ישראל

הנהלת בתי הדין הרבניים

הלשכה המשפטית

בס"ד, ט' שבט, תשע"ט
15 ינואר, 2019

אל: מר רז נורי, המשנה ליועץ המשפטי לממשלה (ציבוריחוקתי)
מר ארז קמניץ, המשנה ליועץ המשפטי לממשלה (משפט אזרחי)

שלום רב,

הרכב בית הדין המיוחד להקדשות בירושלים

לבקשתכם, להלן הדברים המצריכים התייחסות של כבוד הרב הראשי לישראל נשיא בית הדין הרבני הגדול, הגאון רבי דוד לאו.

רקע עובדתי

1. החל בשנת 1997 ועד לשנת 2006 התקיים הרכב מיוחד ארצי להקדשות בבית הדין ירושלים. בראש ההרכב עמד אב"ד תל אביב, הרב אברהם שיינפלד. במשך שנים רבות שימש הרב שיינפלד אב"ד קבוע בבית הדין תל אביב במשך רוב ימות השבוע, ובמקביל ישב בראש הרכב הקדשות וממונות בירושלים במשך יום-יומיים בשבוע¹. החשיבות של הרכב ייעודי מיוחד להקדשות נדונה בדוח מבקר המדינה²:

הרכב ייעודי מיוחד לדין בנושא הקדשות

1. הדיונים באישור עסקות נדל"ן של הקדשות דתיים ובדרכי הפיקוח על ישומן מצריכים ידע ומומחיות גבוהים במיוחד בתחומי הנדל"ן, המקרקעין והמיסוי. הסיבה לכך היא שבבעלות חלק מההקדשות נכסי מקרקעין רבים ויקרים, ולעתים, כדי להשביח את נכסי ההקדש, הנאמנים יוזמים בהם עסקות נדל"ן מורכבות ובהן עסקות קומבינציה²⁰. לפיכך הרב הראשי, המכהן כנשיא בית הדין הרבני הגדול, מינה²¹ הרכב דיינים מיוחד בבית הדין הרבני בירושלים שהוסמך לרכז את הטיפול בכל ענייני ההקדשות ולדון בתיקי ההקדשות מכל רחבי הארץ (להלן - ההרכב).

בשנת 1997 מונה ההרכב האחרון שהוסמך לדון בכל תיקי ההקדשות, והוא פעל במשך כתשע שנים. ההרכב זכה לשבחים על פועלו ועל יוזמותיו, בדיון בוועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת שהתקיים ביוני 2001.

2. בשנת 2006 החליט הרב הראשי דאז לפרק את ההרכב וקבע כי דיונים בנושאי הקדשות יובאו בפני כל הרכבי הדיינים, בנימוק שיש חשיבות לכך שגם דיינים אחרים יתמחו בתחום ההקדשות.

בנובמבר 2006 פנו דייני ההרכב אל הרב הראשי דאז בעקבות החלטה זו, וקבלו על כך שההנחיה התקבלה בלא שנשמעה עמדתם. הדיינים סברו כי יש חשיבות לקיומו של ההרכב, אשר מלבד תפקידו כפוסק בענייני הקדשות גם יזם פיקוח על הנאמנים, ודרש מהם להמציא דוחות כספיים מדי שנה ולדווח על הפעולות שנעשו בנכסים. הדיינים טענו כי פיזור תיקי ההקדשות בין כל ההרכבים יפגע ביכולת הפיקוח על ההקדשות ויגרום ל"אנדרלמוסיה רבתי" ול"פגיעה אנושה בהקדשות". גם בהצעת היועץ המקצועי מ-2007 הוא המליץ להנהלה ליזום הסמכת הרכבים מיוחדים לענייני הקדשות, לנוכח ייחודיות הנושא.

יצוין כי בדיון שהתקיים במשרד באוקטובר 2010 בנושא קביעת מתווה לפיקוח על ההקדשות הדתיים, העלה מנהל בתי הדין בפני מנכ"ל משרד המשפטים את הצורך בהרכב המתמחה בהקדשות.

2. למרבה הצער, אשר יגורו דייני ההרכב המיוחד להקדשות, בא. עקב ביטול ההרכב המיוחד להקדשות בירושלים "נגרמה אנדרלמוסיה רבתי" ופגיעה קשה בהקדשות. בין היתר, חמוק

¹ בראשות הרכב ההקדשות ישבו לעיתים גם חבריו להרכב, הרב ישראל יפרח והרב מסעוד אלחחד.

² הפיקוח על הקדשות יהודיים דתיים, דוח שנתי 1141, התשע"ד-2014, עמ' 1141.

מדינת ישראל

הנהלת בתי הדין הרבניים

הלשכה המשפטית

- 2 -

הקדשות 'עץ חיים' מן העין הפקוחה שהייתה להרכב המיוחד. במהלך בעייתי מיוחד – שעליו עמד המנהל המיוחד להקדשות אלו בדו"ח³ שהגיש לפני כחודשיים וחצי – הצליחו יזמי נדל"ן בשיתוף פעולה עם נאמני הקדשות 'עץ חיים' לשכנע את בית המשפט המחוזי בירושלים לפני כעשור לאשר את מכירת הנכס העיקרי של 'עץ חיים' במרכז ירושלים, ליד שוק "מחנה יהודה". הפירות הבאזשים של אותה מכירה הם מושא לחקירת משטרה תלויה ועומדת.

3. בסמוך לתחילת כהונתו בנשיאות בית הדין הרבני הגדול החליט הראשון לציון הרב הראשי לישראל, הרב יצחק יוסף, בהמלצת מנהל בתי הדין הרבניים, הרב שלמה דיכובסקי⁴, לכוון הרכבים מיוחדים להקדשות בארבעה אזורים. בראש ההרכב המיוחד להקדשות בירושלים – אזור הכולל את חלק-הארי, כ-90% ומעלה, של ההקדשות הדתיים היהודיים בישראל – הועמד האב"ד הרב אברהם שיינפלד, שלא כיהן אז כראב"ד ירושלים⁵, ואיתו שובצו שני אב"דים מבית הדין האזורי תל אביב, הרב יצחק אלמליח והרב שלמה שטסמן. שיבוצים אלו נעשו מסיבות מקצועיות ולא משום חוסר בדיונים בבית הדין ירושלים. הדין הרב שטסמן יועד כבר אז להחליף את הרב שיינפלד לכשיפרוש לגמלאות⁶. כעבור כשנתיים מינה הרב יצחק יוסף את הרב שטסמן לאב"ד ההרכב המיוחד להקדשות בירושלים⁷. להרכב המיוחד בראשות הרב שטסמן צורף האב"ד התל-אביבי, הרב זבדיה כהן – שוב, מסיבות מקצועיות, ולא משום שהיה מחסור בדיונים בבית הדין ירושלים.

4. מעבר להיות האב"ד הרב שטסמן דין מוערך מאוד בתחומים "הרגילים" של בתי הדין הרבניים, הוא משפטן מובהק, בעל תואר אקדמי ראשון ושני במשפטים. את התמחותו במשפטים עשה אצל עו"ד אריה אייזנשטיין, מי שהיה מנהל האגף לרישום מקרקעין במשרד המשפטים וממייסדיו. הרב שטסמן התמחה בין היתר בדיני מקרקעין, לרבות בסוגיות סבוכות הקשורות לדיני המקרקעין העותמאניים.

5. הרב שטסמן עודד ויזם שיתופי פעולה ותיאום עם רשות התאגידים כחלק מחזון כולל בענייני הקדשות⁸. על פי פניית הרב שטסמן אל הייעוץ המשפטי לשיפוט הרבני, ולנוכח הצורך באמון מוגבר בעיסוק בתחום רגיש זה, נוצרו שיתופי פעולה ונבנה אמון הדדי עם מחלקת האכיפה והבקרה ברשות התאגידים וההקדשות הציבוריים, כולל גם תיאום עם הפרקליטות האזרחית והעברת חומרים למשטרה ולפרקליטות הפלילית.

6. עוה"ד רחל שקרגי מונתה לממונה על ההקדשות הדתיים בהנהלת בתי הדין הרבניים. היא שולבה בעשייה. במהלך משותף של יחידת הפיקוח על ההקדשות בהנהלת בתי הדין הרבניים עם רשות התאגידים מתנהלים הליכים משפטיים משולבים בבית הדין הרבני ובבית המשפט המחוזי, כל אחד בתחום אחריותו (זה בהקדשות הדתיים של עץ חיים וזה בעמותה). שני הגופים מתמודדים יחדיו תוך שיתוף פעולה בהליכים משפטיים שפתחו בעלי עניין נדל"ני בהקדשות אלה בבית המשפט המחוזי ובבית הדין הרבני. כך גם שתי עתירות לבג"ץ נדחו על הסף. בלא שיתוף הפעולה שהביא לאכיפה משולבת – ספק אם בית הדין הרבני וגורמי המדינה היו מצליחים לעצור את הכוחות רבי-העוצמה, שהשתלטו על הנכסים הגדולים ורבי-הערך של מוסדות 'עץ חיים'.

7. ההקדשות הגדולים של ירושלים החל בשלהי המאה ה-19 היו הקדשות תלמוד תורה והישיבה הגדול עץ חיים, בית החולים ביקור חולים, בית היתומים דיסקין, הוועד הכללי לצדקת רבי מאיר בעל הנס, הקדש כולל וואהלן, בית החולים משגב לדך, ועד העדה המערבית, הקדש בליליוס ועוד. רוב ההקדשות הם אשכולות ענק בעלי ממשקים סבוכים, גלויים ונסתרים, עם רבים מההקדשות האחרים, אם במלואם ואם בחלקם. חלק נכבד מן ההקדשות הדתיים הם בבחינת 'עולם ומלואו' המורכב ומשולב זה בתוך זה. הקדשות רבים מסורגים זה בתוככי זה, עד כדי קונגלומַט – תלכיד – של הקדשות, עמותות ואף חברות. משפחות ודמויות שנמצאות בתפקידי נאמנים ובעלי עניין

³ רונן מטרי, **דו"ח מטעם המנהל המיוחד ונאמן ההקדשות הדתיים בענין עמותת והקדשות עץ חיים**, 21/10/2018.

⁴ מכתב הרב דיכובסקי מיום כ"ג חשוון תשע"ד (27/10/2013).

⁵ היה זה בעת כהונת הרב ישראל יפרח כראב"ד ירושלים (פרש לגמלאות ביום 31/12/2014) – בניגוד לנטען בשם הרב לאו כי ראב"דים עמדו דרך שגרה בראשות ההרכבים המיוחדים להקדשות.

⁶ הרב שיינפלד פרש ביום א' בסיוון התשע"ה (19/5/2015).

⁷ כתב מינוי מיום י"ב בחשוון תשע"ו (25/10/2015).

⁸ הרב שטסמן נתן אמון מוגבל במפקח הקודם על ההקדשות, שמונה במסגרת פיילוט עם משרד המשפטים, בשל הקשרים שהיו לו עם עורכי דין שעסקו בהקדשות.

מדינת ישראל

הנהלת בתי הדין הרבניים

הלשכה המשפטית

- 3 -

בהקדש אחד מצויות לעיתים מזומנות במינונים כאלה ואחרים בהקדשות "אחים" ו"בני דודים". קיימים הקדשות שהם למעשה 'אשכול של הקדשות', ולחלק מהם ממשקים ייחודיים עם הקדשות יחידים ואשכולות הקדשות אחרים. כדי לעשות את עבודתו נאמנה, חייב ההרכב המיוחד להקדשות בירושלים לחלוש על כל סבך הקדשות אלו, שהם רוב בניין ורוב מניין של ההקדשות הדתיים היהודים בישראל. במקרים רבים מאוד אין אפשרות אמיתית לבודד את הטיפול בהקדש מסוים מן הטיפול ממכלל ההקדשות. אי אפשר לפרק את תיקי 'עץ חיים' לתיקים יחידים וגם לא את תיקי 'הוועד הכללי'. הוא הדין והיא המידה להקדשות רבים אחרים, רבים מדי.

8. מורכבות תחום ההקדשות ברמה הכלכלית, המשפטית והאזרחית, לרבות ברמת הסמכויות הנוגעות להם, מחייבת הכשרה ולמידה. נדרשת גם היכרות עובדתית עם 'הדמויות הפועלות' בשדה ההקדשות. ידע והתמחות אלו צריכים לימוד ועיסוק במשך תקופת הכשרה שאינה מבוטלת. עם כל הכבוד וההערכה, דיינים ותיקים שעסקו במשך שנים רבות בענייני גיטין ועגינות, משמורת, הסדרי שהות ושאר ענייני משפחה, אף אם אלה 'חמורים' וחשובים מאוד מבחינה הלכתית וערכית, אינם מוכשרים מניה וביה לעסוק בעניינים הכלכליים והמשפטיים הסבוכים של דיני ההקדשות.⁹

9. שינויים דרמטיים בהרכב המיוחד להקדשות מחייבים את בעל הסמכות, נשיא בית הדין הגדול, לקיים היוועצות עם האורגנים הנכונים במערכת בתי הדין – מנהל בתי הדין והיועץ המשפטי, דבר שלא נעשה. כך נעשה מאז ומעולם בכל שינוי משמעותי. כל המינויים שנעשו בבתי הדין הרבניים, לפחות ב-17 השנים האחרונות, נעשו בתיאום עם המנהל ועברו את עינו הבוחנת של היועץ המשפטי לשיפוט הרבני¹⁰. נעשתה החלפה פתאומית, בהולה ומיידית של הרכב ההקדשות, בלא היוועצות, בלא לשקול בהליך סדור ובעבודת מטה את השלכות הרוחב, בלי שתיקים המצויים בדיון זוכים להשלמת הטיפול, בלא תקופת התמחות והכשרה משמעותית, או כלשהי, לחברי ההרכב החדשים, הודח בלא שימוע אב"ד שהוכשר והתמחה בנושא ומתפקד באופן מיטבי והוחלף באב"ד, דיין עמית, שאינו מכיר את התחום.

הקשיים במינוי הדיין העמית הרב יקותיאל כהן לאב"ד הרכב ההקדשות

10. הדיין העמית הרב יקותיאל כהן, שמונה על ידי נשיא בית הדין לאב"ד הרכב ההקדשות במקום הרב שטסמן, הוא דיין ותיק, תלמיד חכם מופלג, שימש במשך שנים רבות אב"ד אשדוד, ופרש לגמלאות בשנת 2015. הוא מונה לדיין עמית בשנת 2017, ויסיים את כהונתו בעוד כשנה וחצי, בהגיעו לגיל 75 שנה. מינוי זה מעלה לכאורה קשיים משפטיים של ממש, קשיים הירודים לשורש המינוי:

(א) על פי סעיף 8(ח) לחוק הדיינים, התשט"ו-1955, "דיין עמית לא יהיה אב בית דין, אלא אם כן קבע נשיא בית הדין הרבני הגדול אחרת לעניין הרכב מסוים". תכלית ההוראה היא לא להעמיס על דיין עמית אחריות ותפקיד מכבידים אשר עלולים להיפגע בשל גילו המתקדם של הדיין העמית. בצד הוראה זו הוסמך נשיא בית הדין לקבוע אחרת לעניין "הרכב מסוים". מאחר שכל מינוי לאב"ד נעשה בידי הנשיא ל"הרכב מסוים", אין מנוס מלפרש, שרק כשיש לדיין העמית כישורים יוצאי דופן בתחום מיוחד, או שמתקיימות נסיבות נדירות המצדיקות זאת, מוסמך הנשיא למנותו לאב"ד. אין לומר כי הנשיא רשאי להפעיל את סמכותו בשרירות, בלי שיקול דעת.

(ב) הדיין הרב יקותיאל כהן מעולם לא עסק בתחום הקדשות, ואין לו היכרות מקצועית עמו. בטרם יחלוף זמן ראוי ללימוד העיסוק בתחום, וחיש תגוז כהונתו. מינוי הרב כהן לחבר הרכב ההקדשות, ועל אחת כמה וכמה מינויו לאב"ד ההרכב.

(ג) הדיין העמית הרב יקותיאל כהן מכהן דרך קבע, שלושה ימים בשבוע, בהרכב בראשות הראב"ד, הרב מרדכי רלב"ג, גיסו של הרב לאו, נשיא בית הדין הרבני הגדול, ובנו של הרב יצחק רלב"ג, חמיו של הרב לאו¹¹. העבודה המשותפת הרציפה מעודדת לכאורה התייעצויות והחלפת מידע בעניינים מקצועיים הקשורים להקדשות, ולפחות קיימת נראות לכאורית המעוררת חשש לעניין זה. שכרו של דיין עמית משולם לפי היקף שעות עבודתו בפועל. הרב

⁹ מענה לתהיית הרב לאו, מכתב מיום 20/12/2018, "במה הליכים אלה חמורים יותר בעיניך מהליכי גיטין ועגינות".

¹⁰ כך גם נעשה ממש בימים אלו: הרב לאו העביר לבחינת הלשכה המשפטית אפשרות מינוי של דיין בית הדין הרבני הגדול לדיין בפועל בבית דין אזורי.

¹¹ בסעיף 13 להלן יפורט כי הרב יצחק רלב"ג הוא בעל עניין בהקדשות שונים, עד כדי ניגוד עניינים או חשש לניגוד עניינים.

מדינת ישראל

הנהלת בתי הדין הרבניים

הלשכה המשפטית

- 4 -

לאו הנחה את מנהל בתי הדין, הרב דוד מלכא, כי הראב"ד הרב רלב"ג, הוא שיקבע את היקף העבודה של דיינים עמיתים ששיבץ בבית הדין הרבני בירושלים¹². יש בנסיבות אלו, ובפרט בהצטרפן ליתר הנסיבות הקיימות, כדי להסיק לכאורה שהזיקות שבין הרב יקותיאל כהן ובין הרב מרדכי רלב"ג מגיעות עד כדי ניגוד עניינים או חשש לניגוד עניינים בעיסוקן אב"ד ההרכב המיוחד להקדשות.

(ד) ככל שיש הצדקה למנות דיין עמית לאב"ד הרכב ההקדשות או לחבר בו – ועל פני הדברים אין הצדקה לכך – האם נשקלה מועמדות למינוי זה של דיינים עמיתים בעלי ניסיון בתחום ההקדשות, זמינים, ושאינם מכהנים בהרכב אחד עם הראב"ד הרב מרדכי רלב"ג? האם הוצעה למי מהם כהונת ראש או חבר הרכב ההקדשות? נראה לכאורה שיש להשיב על כך בשלילה:

(1) הדיין העמית, הרב אברהם שיינפלד, שכהן שנים רבות אב"ד הרכב ההקדשות, נשאל על כך, והוא השיב כי כהונה זו לא הוצעה לו.

(2) גם הדיין העמית הרב מסעוד אלחדד כיהן שנים רבות בהרכב המיוחד להקדשות ומדי פעם בראשו. בנסיבות הקיימות לא נעשתה בדיקה איתו אם הוצעה לו הכהונה.

הקשיים במינוי הדיין הרב יצחק אושינסקי לחבר בהרכב ההקדשות בירושלים

11. הדיין הרב יצחק אושינסקי מכהן דרך קבע אב"ד בבית הדין הרבני האזורי חיפה. הוא אומנם ישב בהרכב ההקדשות בחיפה, אבל בכל אזור הצפון קיימים מעט מאוד הקדשות דתיים יהודיים, כ- 5% מכלל ההקדשות הדתיים בישראל¹³. עם זאת יש לרב אושינסקי יכולת וכישורים להשתלבות נאותה בהרכב ההקדשות בירושלים. למרות אלו מינויו בעת הזאת אינו סביר לכאורה:

(א) ימים ספורים בלבד לפני הדחת הרב שטסמן מראשות הרכב ההקדשות בירושלים עשה הרב לאו במפתיע שינויי שיבוץ של דיינים ותיקים רבים¹⁴ ובמסגרתם העביר את הרב אושינסקי באופן זמני לבית הדין ירושלים. חרף רצונו של הרב לאו לעשות שינויי קבע רחבי היקף בשיבוץ של דיינים ותיקים – צורך מוצדק וראוי כשהוא לעצמו – לא הסכים לכך ממלא מקום השר לשירותי דת. ממילא לא קיבל הרב לאו את הסכמת השר לשירותי דת להעברה קבועה של הרב אושינסקי לירושלים, ואין לדעת מה תהיה עמדת השר הממונה בבוא העניין לפתחו. יש להניח כי בשל תקופת הבחירות לא יהיה אפשר לשנות דרך קבע את מקום כהונתם של דיינים ותיקים, לפחות לעוד כחצי שנה ומעלה.

(ב) במכתב מטעם הרב לאו נמסר על רצונו לבטל את "תופעת הניודים" של דיינים בין בתי הדין האזוריים. נימוק זה מעלה קושי ממשי בעת שהרב אושינסקי הועבר לירושלים רק באופן זמני. חיסולו של הרכב ההקדשות העושה מלאכתו נאמנה זה כשלוש שנים, על סמך השערה שהשר הממונה, וייתכן שהוא לא יהיה השר לשירותי דת אלא שר המשפטים בממשלה הבאה, יעביר את הרב אושינסקי לירושלים דרך קבע – היא לכאורה בלתי סבירה בעליל. מינוי דיין זמני בירושלים להרכב הקדשות **קבוע** בירושלים סותר את המדיניות שהצהיר עליה נשיא בית הדין הרבני הגדול.

(ג) אכן, תופעת "ניוד דיינים" אינה רצויה, והייתה רק בגדר הכרח לא יגונה בעת מחסור גדול בדיינים בשל קשיי בחירתם בוועדה לבחירת דיינים. אלא שגם בזמנים שלא היה מחסור בדיינים בירושלים או במקום אחר, היה הרכב ההקדשות המיוחד בירושלים בגדר "אקס טריטוריה" בהקשר זה. כך גם היה בכמה הרכבים מיוחדים ליוחסין ברחבי הארץ, שחברו בהם דיינים שישבו דרך קבע באזורים שונים. זו הנורמה שנהגה בבתי הדין האזוריים גם שלא בעתות מחסור בדיינים, והיא הייתה מבוססת על הצורך במומחיות מיוחדת של הדיינים חברי הרכב. אומנם אין לשלול מראש היתכנות של דיינים מתאימים להרכב מיוחד להקדשות מתוך הדיינים הקבועים בירושלים. השאלה היא, אם נבחנו ברצינות, בהליך

¹² הודעת דוא"ל מיום 13/12/2018 אל הרב מלכא בעניין הרב לבנון.

¹³ בבדיקה עם בית הדין חיפה נמסר כי קיימים שם כעת רק שלושה תיקי הקדשות פעילים, וכי על פי הערכתנו נדונו שם בשלוש השנים האחרונות כחמישה עד שמונה תיקי הקדשות.

¹⁴ הודעות בדבר "שיבוץ דיינים זמני בבתי הדין האזוריים", 10/12/2018.

מדינת ישראל

הנהלת בתי הדין הרבניים

הלשכה המשפטית

- 5 -

סדור, הוגן ושקוף כל האפשרויות הראויות. שאלה נוספת היא כיצד לאזן בין המדיניות החדשה שהרב לאו הצהיר על רצונו בה ובין קשיים המתעוררים בעת יישומה.

(ד) שני הדיינים, הרב שטסמן והרב אושינסקי, הם דיינים מוערכים. שניהם נתמנו לדיינים יחדיו בשנת 2007¹⁵. הרב שטסמן חבר בהרכב המיוחד להקדשות בירושלים החל בשנת 2013¹⁶. הרב שטסמן מונה לאב"ד תל אביב בשנת 2013¹⁷. הרב אושינסקי מונה לאב"ד חיפה ולחבר ההרכב המיוחד להקדשות בחיפה בשנת 2015¹⁸. אפשר להיווכח אפוא שהרב שטסמן ותיק ומנוסה יותר בכהונת אב"ד, ובפרט בהתמחות המיוחדת בתיקי הקדשות. האם הרב לאו בחן את האפשרות להעביר את הרב שטסמן לכל ימות השבוע לבית הדין ירושלים ובדרך זו להגשים את מדיניותו החדשה בדבר היעדר "ניוד דיינים"¹⁹? אם אפשרות זו נבחנה, האם היא נשקלה בהליך ראוי ובלא משוא פנים?²⁰

12. בנסיבות אלה יש לתת את הדעת שהיו מן הדיינים עצמם (!) שתהו בקול (!) האם עיתוי הטלטלה שהעביר הרב לאו את מערכת השיבוצים (הזמניים) של הדיינים – שיבוצים שהרב לאו הודיע חודשיים קודם לכן כי יעשה אותם רק כשהשר הממונה יסכים להעברות קבועות של דיינים ותיקים – לא נועד אלא "להכשיר" את ההדחה המפתיעה והדרמטית של הרב שטסמן.

האינטרסים של הרב יצחק רלב"ג בהקדשות

13. הרב יצחק רלב"ג הוא חמיו של הרב לאו, ואביו של הרב מרדכי רלב"ג ראב"ד ירושלים. הרב יצחק רלב"ג הוא חבר מועצת הרבנות הראשית לישראל והרב המורשה לנישואין במועצה הדתית ירושלים. במשך שנים רבות כיהן בתפקיד יו"ר המועצה הדתית בירושלים. על פי הנמסר הוא אשר יצר או שימר את קשרי ההעסקה של עו"ד אשר אקסלרד – שבעניינו עוד ידובר – כיועץ המשפטי של המועצה הדתית ירושלים זה רבות בשנים. לרב יצחק רלב"ג יש קשרים ענפים בענייני הקדשות, והוא בעל אינטרסים מובהקים בכמה הקדשות. על אלו יפורט להלן:

(א) חיפוש שמו של הרב יצחק רלב"ג באתר המשפטי 'נבו' מעלה עשרות איחזורים של שמו בהחלטות ופסקי דין בענייני הקדשות, חלקם בענייניו של הקדש או הקדשות דתיים. לא ברור אם חלקם גם בענייני הקדשות ציבוריים.

(ב) בסוף שנות התשעים של המאה הקודמת ובתחילת העשור הראשון של מאה זו היה הרב יצחק רלב"ג נאמן בהקדשות 'הוועד הכללי' (עם הרב חיים יצחק כהן, עסקן חסידות סדיגורא, חמיו של הדיין הרב מנחם האגר, שהרב לאו העבירו עתה מבית הדין פתח-תקווה לבית הדין ירושלים). עקב מאבקי שליטה ואי-סדרים בהקדש 'הוועד הכללי' מינה בית הדין הרבני הגדול את הרב אריה דביר, אישיות בעלת השפעה רבה ושליחו של הגר"ש אלישיב, לנאמן בהקדש 'הוועד הכללי' עם הרב אשר וייס, גאב"ד דרכי הוראה, והרב צבי ובר, רב הקהילה החרדית בשכונת נוה יעקב בירושלים ומרבני בד"ץ שארית ישראל. לאחר כשנתיים דחק הרב אריה דביר את רגלי שאר הנאמנים, ובפועל הוא נשאר נאמן יחיד פעיל להקדשות אלה. ראוי לציין כי לא נמצא בשלב זה תיעוד המאשר כי כהונתו של הרב יצחק רלב"ג בהקדש זה הופסקה רשמית, כשם שלא נמצא תיעוד להפסקת המינוי של הרב וייס והרב ובר.

(ג) בתוך ההקדשות הגדולים והבולטים בירושלים מצוי **אשכול הקדשות 'דיסקין'**. בתוך אלו קיים ההקדש הציבורי 'בית יתומים דיסקין' המצוי בכניסה לירושלים. לאשכול הקדשות זה

¹⁵ 29/10/2007.

¹⁶ מכתב הרב דיכובסקי מיום כ"ג חשוון תשע"ד (27/10/2013).

¹⁷ 18/9/2013.

¹⁸ 25/10/2015.

¹⁹ הרב שטסמן מסר כי ביום ג' בתשרי תשע"ט, בהמשך לפניית מנהל בתי הדין לדיינים להודיע מי מעוניין לעבור ממקומו למקום כהונה אחר, שוחח עם רפי אלטמן, ראש לשכת הרב לאו, וביקש להעבירו לבית הדין ירושלים לכל ימות השבוע, גם נוכח העובדה שהוא מכהן ממילא כראש הרכב ההקדשות בירושלים. לאחר כחמש דקות חזר אליו אלטמן טלפונית והודיע לו כי אם יוותר על תפקידו כאב"ד, תיבחן הבקשה. הרב אושינסקי שהועבר כעת זמנית לירושלים הועמד בראש הרכב (שאינו הקדשות), כפי הנראה מתוך כוונה למנותו לאב"ד בירושלים, אם השר הממונה יאשר את העברתו הקבועה.

²⁰ להלן, הערה 27, יש התייחסות למורכבות מערכת היחסים בין הרב לאו לרב שטסמן.

מדינת ישראל

הנהלת בתי הדין הרבניים

הלשכה המשפטית

- 6 -

יש נכסי נדל"ן רבים נוספים. הקדש דיסקין הוא נהנה של הקדשות דתיים רבים. בשנת 2016 ביקש הרב יצחק רלב"ג מבית הדין הרבני להתמנות עם בן דודו הרב אריה רלב"ג לנאמן של הקדשות דיסקין, וזאת משום שבני משפחתו היו קשורים בדרך כזו ואחרת להקדשות אלה. נאמני הקדשות דיסקין התנגדו נמרצות לבקשה. עד כה טרם ניתן פסק דין בבקשה.

(ד) למשפחת רלב"ג יש קשר היסטורי אמיץ למוסדות 'עץ חיים' והקדשותיו – סבו-זקנו של הרב יצחק רלב"ג, הרב אליעזר דו רלב"ג, למד בישיבת 'עץ חיים' בבחרותו מיד עם הקמתה, לימד בה, והיה ראש הישיבה השלישי של הישיבה עד לפטירתו.

(ה) הרב יצחק רלב"ג הוא נאמן בהקדש 'שרה אשכנזי'. על פי שטר ההקדש, על נאמניו להעביר דרך קבע 10% מהכנסות ההקדש אל הקדש 'עץ חיים'. ביום 22/11/2018 נשלחה אל בית הדין הרבני פנייה של הרב יצחק רלב"ג, עם עוד שני נאמני ההקדש, ובה הוא מלין למעשה על מכתבו של המנהל המיוחד שמינה בית הדין הרבני להקדשות 'עץ חיים', אשר הודיע כי עליהם לשלוח אליו דוחות כספיים של ההקדש החל משנת 2015. במכתבו מבקש הרב רלב"ג מבית הדין כי הפירות של הקדש 'שרה אשכנזי' לא יגיעו למנהל המיוחד של 'עץ חיים', אלא יחולקו על ידי הנאמנים "למוסד תורני אחר" או לחילופין "לטובת הכשרת אברך לדיינות או לרבנות". הבקשה נקבעה לדיון. לא היה סיפק בידי הרב שטסמן לדון וליתן החלטה בטרם הודח מראשות ההרכב.

(ו) הקדשות 'סובאלק-לומזא' שייסד המהרי"ל דיסקין חולשים על נכסי נדל"ן המוערכים בשווי של עשרות אם לא מאות מליוני ₪. עוד בשנת 2016 עסק הרב שטסמן בתיק זה ומינה רוי"ח מומחה מטעם בית הדין שיבדוק את התנהלות הכספים שם. זה גילה כי שני הנאמנים על הקדשות אלה, הרב רוטמן והרב גוטפרב התנהלו באופן בעייתי ביותר בנוגע לנכסי ההקדשות, וזאת בלשון המעטה. להלן תפורט מעורבות הרב רלב"ג:

(1) ביום י"ט באדר התשע"ז (17.3.2017) הוגשה לבית הדין המלצה של הרב יצחק רלב"ג בחתימת ידו עם רב של העדה החרדית, ובה הוא מבקש למנות להקדשות נאמן נוסף בשם יהודה צ'ציק, אדם צעיר בן 30 שנה, נעדר כל השכלה רלוונטית או ניסיון ניהולי, כדי 'שיסייע' לצד שני הנאמנים הוותיקים. ברקע ישנם נאמנים נוספים, ביניהם אדם בשם גדעון חרל"פ, נכדו של הרב חרל"פ, שמונה על ידי ביה"ד על חלק מנכסי ההקדשות. המחלוקות בתוך ההקדש עמדו להידון בדיון המשך לפני הרכב ההקדשות בראשות הרב שטסמן ביום חמישי, 27/12/2018.

(2) וכך לאחר הדחת הרב שטסמן מהרכב ההקדשות, ובמועד אשר קבע הרב שטסמן, התקיים דיון בעניין הקדש סובאלק-לומזא' בהרכב ההקדשות החדש בראשות הרב יקותיאל כהן. עו"ד שקרגי, שנכחה בדיון בתוקף תפקידה, שאלה את עוה"ד שמייצג את הנאמנים, הרבנים רוטמן וגוטפרב, מי מממן את שכר טרחתו, שעה שנוכח הדו"ח החמור שכתב רואה החשבון, נאסר על הנאמנים להוציא כספים מכספי ההקדש. אם כן מי משלם לו את שכר הטרחה? עורך הדין השיב כי מי שמשלם הוא 'אדם פרטי' שאינו נוגע להקדש, אך לא הסכים להשיב לה מיהו, וטען כי יש על כך חיסיון עו"ד-לקוח. עו"ד שקרגי העירה לעוה"ד כי על פי פסיקת בית המשפט העליון, חיסיון עו"ד-לקוח לא חל על זהותו של המשלם את שכר הטרחה. עוה"ד אמר שיבדוק זאת, ולאחר זמן, הוא השיב לה ש"מי משלם זה 'צ'ציק' – מומלצו של הרב יצחק רלב"ג לכהונת נאמן בהקדש.

התנהלות בעייתית של הרב אריה דביר, נאמן הקדשות וידיד קרוב של משפחות לאו ורלב"ג

14. דמות מרכזית נוספת אשר לה מקום משמעותי בענייני ההקדשות הוא הרב אריה דביר. הרב דביר משמש נאמן בכמה מההקדשות הגדולים והמרכזיים בירושלים. לרב דביר קשרים הדוקים עם משפחות לאו ורלב"ג ועם הרב רפאל פראנק (יועצו הבכיר של הרב לאו). הרב דביר ניצל קשרים אלה כדי להביע בפני הרב שטסמן כמה פעמים איומים מרומזים מתועדים בציינו את קשריו עם מי שיושבים בוועדה לבחירת דיינים. אמירות אלו עשויות להתפרש כנוגעות לקידומו או אי-קידומו של הרב שטסמן, שנמנע מלהיענות לבקשותיו-דרישותיו של הרב דביר בנוגע להקדשות. נפרט:

מדינת ישראל

הנהלת בתי הדין הרבניים

הלשכה המשפטית

- 7 -

(א) אשכול הקדשות 'הוועד הכללי':

(1) אשכול הקדשות 'הוועד הכללי', ובשם המלא – 'הוועד הכללי כנסת ישראל לצדקת רבי מאיר בעל הנס', הוא אחד מאשכולות ההקדשות הגדולים והמרכזיים, ונכסיהם מוערכים במאות מיליוני ש"ח וייתכן שאף יותר.

(2) הרב אריה דביר משמש בפועל זה כ-17 שנים נאמן יחיד להקדשות, והוא מנע מאחרים להתמנות לנאמנים לצדו. בין היתר, הוא הפעיל לחצים והדיר מן ההקדש את רגליהם של הרב אשר וייס והרב צבי ובר, שמונו יחד עימו בשנת 2001 להיות נאמני אשכול ההקדשות. הרב דביר השתלט על הקדשות אלה וכיהן נאמן היחיד שלהם ואף כחבר עמותה הקשורה להם. לצדו הוא מלווה בעו"ד רפאל שטוב המשתף עימו פעולה במשך שנים. בכמה מהדיונים שהיו לו בבית הדין להקדשות התחצף עו"ד שטוב אל הרב שיינפלד, והוא פסל את עו"ד שטוב מלייצג לפניו. שטוב פתח בגין כך הליך תביעה משפטית נגד בתי הדין הרבניים ונגד הרב שיינפלד אישית, ובעקבות כך הפסיק הרב שיינפלד לעסוק בתיקי 'הוועד הכללי'. מאז, במשך כשלוש-עשרה שנים בית הדין האזורי בירושלים כמעט שלא עסק בתיקי הוועד הכללי, לא טיפל ולא עקב אחר ההתנהלות בהקדשות אלה.

(3) בינואר 2015 התחיל הרב שטסמן לעסוק בתיקי 'הוועד הכללי', אך הרב אריה דביר, נאמנו היחיד, התנגד לסמכותו של בית הדין בירושלים. הוא טען כי על פי החלטה של ביה"ד הרבני הגדול משנת 2002, רק ביה"ד הרבני הגדול יטפל באשכול הקדשות זה. נוכח כך הוציא נשיא בית הדין הרבני הגדול החלטה, ביום 12.1.2016, כי הרב שטסמן בביה"ד האזורי יטפל בתיקי הקדשות 'הוועד הכללי'.

(ב) הקדש בית הכנסת "נחלת יעקב":

(1) הקדש בית הכנסת "נחלת יעקב" בשכונת נחלת שבעה בירושלים (בית הכנסת הראשון שנבנה מחוץ לחומות העיר העתיקה) הוא בעל זיקה לאשכול הקדשות הוועד הכללי. להקדש זה פוטנציאל נדלני עצום מימדים. בשלהי שנת 2015 ביקש הרב שטסמן למנות נאמנים להקדש חלף נאמנים שהלכו לעולמם מטעם הוועד הכללי ומטעם גורמים המשתייכים לחסידות חב"ד, שגם לה זיקה היסטורית להקדש. הרב דביר ביקש מבית הדין כי ידידו הקרוב הרב **רפאל פראנק**, שהוא גם יועצו הבכיר של הרב לאו וידידו ותיק של משפחות לאו-רלב"ג, ימונה גם הוא כנאמן בהקדשות. הרב שטסמן נעתר לבקשה. הרב שטסמן הסביר כי קיווה שמעתה הרב דביר ישתף פעולה עם ביה"ד בפיקוח על אשכול הקדשות הוועד הכללי.²¹

(ג) ובחזרה אל הקדשות 'הוועד הכללי':

(1) במקביל פנה הרב אריה דביר אל בית הדין ודרש מהרב שטסמן לתת החלטה שבה יקבע כי הוא, הרב דביר, והרב **רפאל פראנק** וכן עו"ד מנחם מושקוביץ ימונו להיות הנאמנים של הקדשות 'הוועד הכללי' ויהיו **הנאמנים היחידים** של אשכול הקדשות 'הוועד הכללי', ובתמורה יואיל בטובו הרב דביר ויסכים לקבל את סמכותו של בית הדין הרבני להקדשות. הרב דביר הדגיש כי הוא דורש שהם יהיו **הנאמנים היחידים** להקדשות וללא כל נאמן אחר נוסף. כדי לוודא שההחלטה תינתן כרצונו, הגיש הרב אריה דביר אל הרב שטסמן נוסח מסמך 'החלטה' שהכין מראש וביקש שהרב שטסמן יאמץ אותה כהחלטה מחייבת של בית הדין. במסמך שהוגש יש גם התייחסות לקביעת **'שכר הטרחה'** לנאמנים. הרב שטסמן דחה זאת וקבע ישיבה בנדון לתאריך 18.2.2016.

(2) יומיים לאחר שניתנה החלטת נשיא בית הדין הרב יוסף (12.1.2016) הקובעת כי תיקי הקדשות 'הוועד הכללי' יתנהלו על ידי הרב שטסמן, וקודם לדיון שנקבע ליום 18.2.2016, ביום 14.1.2016, הגיע הרב אריה דביר עם עו"ד מושקוביץ המסייע לו

²¹ היה זה בטרם ניתנה חוות הדעת המשפטית האסרת על יועצים ועוזרים של הרבנים הראשיים לישראל ושל השר לשירותי דת לכהן נאמנים בהקדשות דתיים (ראו להלן סעיף 15(ב)).

מדינת ישראל

הנהלת בתי הדין הרבניים

הלשכה המשפטית

- 8 -

בעניינים מסוימים אל לשכת הדיינים וביקש לשוחח עם הרב שטסמן בענייני הקדשות 'הוועד הכללי'. הרב שטסמן החליט כי שיחה כזו צריכה להיות באולם בית הדין תוך תיעוד ורישום פרוטוקול מסודר שייכנס לתיק בית הדין.

(3) תוך כדי שיחה בעניין ההקדשות עבר הרב דביר לדבר על מינויי דיינים ועל קשריו הענפים עם חברים בוועדה לבחירת דיינים, שעסקה באותה עת במינויי דיינים לבית הדין הרבני הגדול, והרב שטסמן נמנה אז בין המועמדים. הרב דביר סיפר על חברותו עם הרב לאו ועל קשריו ההדוקים עם משפחת לאו-האב. הרב דביר הזכיר גם את שמו של עו"ד אשר אקסלרד, חבר הוועדה לבחירת דיינים. למשמע הרמיזות הבעייתיות שבדברי הרב דביר – רמיזות מאיימות בשיטת "המקל והגזר" – עצר הרב שטסמן את הדיון ותיעד את הדברים באופן כללי בפרוטוקול הדיון²².

התנהלותו הבעייתית של הרב רפאל פראנק, יועצו הבכיר של הרב לאו, בנוגע להקדשות

15. הרב רפאל פראנק, יועצו הבכיר של הרב לאו, שימש ומשמש נאמן בהקדשות:

(א) הרב פראנק התמנה על ידי בית הדין הרבני לנאמן הקדשות 'טלוסטון'.

(ב) פניית הרב פראנק למנות את בנו נאמן בהקדשות:

(1) בניהול הקדש 'משגב לדך', שאינו קשור לפרשה שלפנינו, נפלו פגמים עקב פעילות בעייתית של אנשים מלשכת השר לשירותי דת ומלשכת נשיא בית הדין הרבני הגדול (הקודם) בהקדש זה. בשל הפגמים ביקש הרב שטסמן מן הלשכה המשפטית של בתי הדין לחוות את דעתה בסוגיית ניגוד עניינים של בעלי תפקיד בלשכות שרים ורבנים ראשיים. בהמשך ניתנה ביום 15.8.2016 חוות דעת של היועץ המשפטי לשיפוט הרבני (בפועל), עו"ד מיכאל אביטל, שנושאה הוא ניגוד עניינים מוסדי ואתי של נאמנים בהקדשות דתיים רבניים אשר משמשים בתפקידים בשירות הציבורי. על פי חוות הדעת יועצים ועוזרים של השר הממונה ושל הרבנים הראשיים לא יתמנו נאמנים בהקדשות דתיים.

(2) מנהל בתי הדין (בפועל) הפיץ את חוות הדעת אל אנשי לשכות הרבנים הראשיים והשר לשירותי דת. בהמשך לכך התפטרו יועץ השר לשירותי דת וראש לשכת הראשון לציון מתפקידיהם בהקדש 'משגב לדך'. ככל הידוע, הרב רפאל פראנק לא התפטר מכהונת נאמן בהקדשות דתיים.

(3) בכנס הדיינים התשע"ז בלובי של מלון לביא ניגש הרב פראנק אל הרב שטסמן ושאל אותו מדוע הוא "הזמין" חוות דעת משפטית שלמעשה יוצאת נגדו. הרב פראנק ביקש באותו מעמד מן הרב שטסמן כי לפחות בהקדשות הנוגעים לו יתמנה בנו במקומו לנאמן. הרב שטסמן הסביר לרב פראנק כי אין זה ראוי לשוחח עם דין בנוגע לתיק הקדשות שבו הוא דן. בהמשך גם הרב אריה דביר ביקש מהרב שטסמן שימנה את בנו של רפאל פראנק לאותם הקדשות, דבר שלא נעשה.

פעילות פסולה משותפת של הרב דביר והרב פראנק

16. ביום 2.11.2018, מינה הרב שטסמן את עו"ד רונן מטרי כמנהל מיוחד להקדשות 'הוועד הכללי כנסת ישראל' ושלל את סמכויותיו של הנאמן הרב דביר.

(א) במסגרת ההחלטה נקבע כי נמצאו ליקויים יסודיים בהתנהלות 'הוועד הכללי', בהתנהלות נאמן ההקדשות הרב אריה דביר ובאופן ניהול ההקדשות, ובכללם: להקדשות 'הוועד הכללי' נאמן אחד בלבד בניגוד מוחלט לדין, כאשר מצב זה נוצר ומתמשך גם בשל פעילותו של הרב דביר; נאמן ההקדשות נמנע באופן מתמשך מלהגיש דו"חות ואף מהגשת רשימה מלאה של נכסי ההקדשות; אשכול הקדשות 'הוועד הכללי' כלל אינו מנוהל ע"י נאמן ההקדשות אלא ע"י עו"ד רפאל שטוב העושה בהקדשות כבתוך שלו; עו"ד רפאל שטוב יזם וקידם עסקת נדל"ן משמעותית בנכס הקדש 'בית דוד' בהליך פגום ופסול; צו של בית הדין האוסר כל דיספוזיציה בנכסי ההקדשות הופר באופן בוטה; נכסי הקדשות אשר שווים מאות מיליוני ₪

²² פרוטוקול מיום 14.1.2016, שורות 9-15.

מדינת ישראל

הנהלת בתי הדין הרבניים

הלשכה המשפטית

- 9 -

שוכבים כאבן שאין לה הופכין ולא נעשו כל פעולות שיש בהם ממש לפעול להשבחתם ובכך להשיא את פירותיהם; והחמור מכול: זה תקופה ממושכת, 'הוועד הכללי כנסת ישראל' אינו מחלק תמיכות לנהניו וניתן לקבוע חד משמעית שאינו פועל ליישום מטרותיו – תורה, צדקה וחסד.

(ב) אומנם הרב דביר לא פוטר מתפקידו כנאמן אך כל סמכויות הניהול בהקדשות לרבות סמכויות האפוסטרופסות הוענקו למנהל המיוחד.

(ג) על החלטה זו הוגשו לאחורונה שלושה ערעורים אל בית הדין הרבני הגדול. לפי מידע שהתקבל, הרב רפאל פראנק והרב אריה דביר קיימו התייעצות ביניהם בקשר להחלטת הרב שטסמן ולדרך להביא לביטולה. על פי מידע נוסף, הרב דביר, וייתכן שגם הרב פראנק, ניסו להשפיע "מאחורי הקלעים" על מתן החלטות בערעורים – מהלך שלא צלח. לגופו של עניין ניתנו החלטות הדוחות את הערעורים.

מעורבות עו"ד אשר אקסלרד בהקדשות דתיים

17. עו"ד אשר אקסלרד הוא ראש מחוז ירושלים של לשכת עורכי הדין וחבר הוועדה לבחירת דיינים. במשך שנים רבות הוא מכהן בתפקיד יועץ משפטי חיצוני למועצה הדתית בירושלים. יש לו קשרים מתמשכים עם הרב יצחק רלב"ג ועם הרב דוד לאו. לעו"ד אקסלרד מעורבות עמוקה מאוד בהקדש 'עץ חיים'. הוא מייצג במקביל הקדשות אלה ותאגידיים אחרים בעסקאות נדל"ן מורכבות. ביום 12.1.2017 הטיל הרב שטסמן עיקולים על הקדש מתחם 'שכונת עץ חיים' שאותה ביקשה חברת 'פנינת המיתרים', המיוצגת ע"י עו"ד אקסלרד, להעביר לרשותה, וגם הוטל עיקול על בניין 'למלי' הקשור להקדשות עץ חיים:

(א) בתחילת השבוע שלאחר מתן העיקולים על נכסי הקדש 'עץ חיים', ביום 16.1.2017 או ביום סמוך, התקשר עו"ד אקסלרד אל מנהל בתי הדין הרבניים (בפועל) הרב יעקבי, וקבל באוזניו בחריפות על שהרב שטסמן "משתולל" (בניסוח זה או בניסוח דומה) בתיקי עץ חיים והדבר אינו מתקבל על הדעת. עו"ד אקסלרד טען שבית הדין אינו מוסמך להטיל את העיקול, כי העיקול מזיק בהיקף של מיליוני שקלים לחברות שהוא מייצג, וכי הוא יגיש נגד בתי הדין תביעת נזיקין. הרב יעקבי נדהם והגיב: "אשר, אתה מעלה בדעתך שאם היו לך טענות נגד החלטת שופט בתיק שאתה מייצג בעל עניין היית מרים טלפון למנהל בתי המשפט ומתלונן על ההחלטה? למה אתה מצפה ממני? אם יש לך השגות על החלטה עליך לפעול לפי הכללים המקובלים, לא באמצעות פנייה אל מנהל בתי הדין". הרב יעקבי הוסיף ואמר לו שאין בכוונתו לעדכן את הרב שטסמן על פנייתו. ואולם למעשה לאחר מחשבה נוספת החליט הרב יעקבי לעדכן את הרב שטסמן, וכך עשה. בעצה אחת עם הרב שטסמן הוחלט שלא לעשות באותו שלב דבר נוסף עקב פניית עו"ד אקסלרד.

(ב) ביום 23.1.2017 הגיע איש פוליטי בכיר אל ביתו של הרב שטסמן, וסיפר שבא לבקשתו של אקסלרד, וכי עו"ד אקסלרד מאוד 'לא שבע רצון' מפעילותו של הרב שטסמן בתיקי עץ חיים. הרב שטסמן הודיע מיד לאיש הבכיר שאמירותיו אלה חמורות ביותר וסיים את השיחה איתו. למחרת, תיעד הרב שטסמן את הפנייה בהחלטת בית הדין מיום כ"ו בטבת 24.1.2017.

(ג) ביום 8.11.2018 שלח עו"ד אקסלרד אל מנהל בתי הדין הרבניים, הרב דוד מלכא, מכתב מחאה שכותרתו "כבוד הדיין, אב בית הדין להקדשות הרב שלמה שטסמן תיק הקדשות 1164097/1, ביה"ד האזורי בירושלים (עץ חיים)". במכתבו זה מלין עו"ד אקסלרד, בתוקף היות חבר הוועדה לבחירת דיינים, על התנהלות הרב שטסמן בהליך שנדון לפניו ועל יחסו אליו. עו"ד אקסלרד טען נגד דבריו של הרב שטסמן בהחלטה מיום 28.10.2018, ש"בשולי הדברים יוער כי על פני הדברים, נוכח העובדה כי לא צפויים מינויים לבית הדין הרבני הגדול בעתיד הנראה לעין, אין כל מניעה שעו"ד א' אקסלרד יופיע באופן אישי בבית הדין", כי הם סותרים את הוראת סעיף 53 לחוק לשכת עורכי הדין, תשכ"א-1961. והוסיף כי למרות זאת בדיון באותו יום (ביום 8.11.2018) ציין הרב שטסמן לפרוטוקול הדיון כי "עו"ד אקסלרד נפקד". לכך הוסיף עו"ד אקסלרד הערה עוקצנית כלפי הרב שטסמן: "ברור לי היטב, כי דיין נבחר לכהונתו לבית-הדין הרבני, על בסיס כישוריו, בקיאותו ומיומנותו בדין-תורה [...] ודאי שאינה נסמכת על בקיאות בדין האזרחי והכללי. עם זאת, מצופה היה כי בהעדר בקיאות כזו, יימנע הדיין מלחוות דעה [...] בנושאים שאינם בגדר בקיאותו". כזכור, הרב שטסמן משפטן מובהק בעל תואר שני במשפטים. את מכתבו דאג עו"ד אקסלרד לשלוח בהעתקים

מדינת ישראל

הנהלת בתי הדין הרבניים

הלשכה המשפטית

- 10 -

גם אל שאר חברי הוועדה לבחירת דיינים, ובכללם אל הרב לאו, נשיא בית הדין הרבני הגדול. ראוי לציין כי חוק לשכת עורכי הדין הנ"ל אוסר על חבר ועדת בחירה לדיינים "לייצג" עניין בבית דין רבני אזורי, ואינו מסתפק באיסור "להופיע" לפני בית הדין. בכל כתבי בית הדין המוגשים בעניין מרשתו של עו"ד אקסלרד, נרשם שמו כמייצג.

(ד) עו"ד אקסלרד פגש את מנהל בתי הדין הרבניים הרב מלכא בישיבת 'ועדת המשנה' לבחירת דיינים, ושאל אותו מדוע לא קיבל ממנו עד כה תשובה על מכתבו. הוא הוסיף וטען כי הרב שטסמן מתקן את החלק שבו מתועדים דבריו בפרוטוקול ואילו את החלק בו מתועדים דבריו עו"ד הוא משאיר כפי שמקליד סופר הדיינים.

(ה) קשה להתעלם מעיתוי משלוח המכתב של עו"ד אקסלרד והעברת העתק שלו אל הרב לאו, נשיא בית הדין הגדול. בתגובה ששלח הרב שטסמן על המכתב למנהל בתי הדין עם העתק לרב לאו, התריע הרב שטסמן מפני "רעשי רקע" המושמעים ע"י בעלי ענין להסיט את ההליך השיפוטי ממסלולו הענייני למחוזות אחרים". על פי בקשת הרב שטסמן הועבר אל הרב לאו בו ביום העתק הדו"ח המפורט של המנהל המיוחד, הכולל פרטים רחבים על מעורבות עו"ד אקסלרד בפרשיות 'עץ חיים'. אכן, יש במכתב ממד של ניסיון להלך אימים על הרב שטסמן ולהכפיש את שמו ובכך לנסות להשפיע על ההליך השיפוטי. קשה במיוחד להכיל התעלמות מההדת של נשיא בית הדין הרבני הגדול הרב לאו, שהדיח את הרב שטסמן מכהונת אב"ד הקדשות ימים ספורים לאחר קבלת המכתב.

איומים מרומזים על הרב שטסמן וניסיון להפעלת לחצים בנוגע להקדשות

18. מסע הלחצים והאיומים הרמוזים המופעלים נגד הרב שטסמן בנוגע להחלטותיו לגבי הקדשות 'עץ חיים', החל בעיקר לאחר שהוא סירב לקבל את הצעותיו של עו"ד אקסלרד להסיר את עיקולים על נכסי 'שכונת עץ חיים'. כפי שיובא להלן:

(א) ביום 2.2.2017 מונה השופט בדימוס יוסף אלון למנהל מיוחד על הקדשות 'עץ חיים'.
(ב) לפני הרב שטסמן נדון הקדש 'סימה בליליוס'. על פי שטר ההקדש, נאמנו מחלקים בכל שנה 1.2 מיליון ₪ למוסדות תורה – 75% השייכים לספרדים ו-25% השייכים לאשכנזים. לפני כעשור מונו הנאמנים האשכנזים הרה"ג הרב דוד כהן (ראש ישיבת חברון) והרב צבי אריה טיקוצ'ינסקי, שהיה נאמן הקדשות 'עץ חיים', עד שהודח ע"י ביה"ד להקדשות בראשות הרב שטסמן. לאחר ש"התפוצצה" פרשיית הקדשות 'עץ חיים', פנה הרב דוד כהן אל הרב שטסמן והתריע כי הוא חושש שגם ביחס להקדש 'בליליוס' ישנה התנהלות דומה. הרב שטסמן קיים הליך בירור וגילה הרב טיקוצ'ינסקי העביר למוסדות 'עץ חיים' חלק מפירות ההקדשות שנועדו לתמיכה בעניים. בנסיבות אלו, נתן הרב שטסמן החלטה המשעה את הרב טיקוצ'ינסקי מתפקידו כנאמן להקדש 'בליליוס'. בעקבות זאת נערך דיון בבית הדין עם עו"ד גרינפלד אשר ייצג את הנאמן המושעה טיקוצ'ינסקי ואשר בכל ההליך שימש גם כנציגו הגלוי אך הלא רשמי של אקסלרד, ואליו גם הצטרף גם עו"ד משה יצחק אוסדיטשר.

(ג) בסוף אותו דיון פנה עו"ד אוסדיטשר אל הרב שטסמן בהצעה "לחסל" את כלל הפרשיות. ההצעה הייתה כי עמותת 'עץ חיים' יקדישו את בניין 'למלי' (שנקנה על ידי העמותה מתמורת מכר של נכסי הקדשות) לטובת ההקדש ויחזירו להקדש שמונה מיליון ₪, ובתמורה לכך הם דורשים שהרב שטסמן יבטל את כלל העיקולים שהטיל על 'עץ חיים' לרבות על שכונת עץ חיים, שבעניינה ישנה מוערבות עמוקה ביותר של אקסלרד, וכן יבטל את מינויו של השופט אלון ויחזיר את הרב טיקוצ'ינסקי לתפקידו כנאמן. הדברים הובאו בפרוטוקול מיום 27.4.2017. כעבור חמישה ימים בלבד, ביום 3.5.17, הגיע עו"ד אוסדיטשר לבית הדין בתל אביב, כשליחו של אקסלרד, ולחץ לקבל את ההסכם שהציע. הרב שטסמן דחה את ההצעה. הדברים מתועדים בפרוטוקול.

(ד) לאחר שהרב שטסמן דוחה את בקשת עורכי הדין גרינפלד ואוסדיטשר בשם הנאמנים ואקסלרד, מגיע פעמים רבות הדיין הרב יצחק זר, חבר ההרכב להקדשות של הרב שטסמן, אל ביתו של הרב שטסמן, בשעות שאינן שעות העבודה, ומזהיר אותו כי התנגדותו ל'הסדר' המוצע תסבך אותו וכי 'הם' עשויים להדיח אותו מתפקודו בהקדשות, להתנכל לו. הרב זר אף הוסיף כי 'הם' ינסו להפליל אותו ו'לתפור לו תיקים'. הרב שטסמן שאל את הרב זר ישירות האם אקסלרד הוא מעביר האיומים, אך הרב זר נמנע מלאשר או להכחיש זאת. הרב

מדינת ישראל

הנהלת בתי הדין הרבניים

הלשכה המשפטית

- 11 -

שטסמן מספר כי הוא הרגיש שהרב זר בעצמו חש מאוים. הדבר דווה באותה העת ליועץ המשפטי לשיפוט הרבני, אך בעצה אחת עם הרב שטסמן הוחלט שלא לעשות דבר באותה עת.

(ה) ביום 2.11.2018 פורסמו באזור מגוריו של הרב שטסמן מודעות גינוי והשמצה ('פאשקווילים') נגדו, ובהם נכתב בין השאר: "ונוסף להכול, גורם לעכבת תקציבים של בנייני בתי מדרשות וכן תקציבים של אלפי שקלים לעשרות משפחות נצרכות ומעוטי יכולת" [מודעת ה'פאשקווילי מצ"ב]. נסייג ונאמר כי לא ברור אם מודעה זו כוונה דווקא נגד ההקדשות והאם כותביה קשורים לפרשיית ההקדשות שהוזכרה.

(ו) במסגרת הליכי הפירוק בהסכמה בבית המשפט והבראתה של עמותת 'עץ חיים', הוקמה ועדת לאיתור ובחירה של מועמדים לחברי 'האסיפה הכללית' של העמותה. בין חברי ועדת האיתור מצויים נציגי רשות התאגידים, נציגי הנהלת בתי הדין הרבניים, וכן הרב צבי ברוורמן נציג 'ועד הרבנים'²³. במהלך הזמן זיהה הרב שטסמן, אשר עקב אחר פעולת ועדת האיתור, כי הגורמים הבעייתיים בפרשיית 'עץ חיים' משתחלים כמועמדים לחברי העמותה בעתיד, ונעזרים בנציגי 'ועד הרבנים' בוועדת האיתור. המידע הועבר אל רשות התאגידים, ובמקביל הרב שטסמן הנחה להשעות לעת עתה את השתתפותם של הנהלת בתי הדין הרבניים ובכללם הממונה על ההקדשות הדתיים בוועדת האיתור. בעקבות כך יצא מייל לכלל המשתתפים בוועדת האיתור. יש לציין כי זה מספר חודשים 'ועד הרבנים', אשר הדמות הדומיננטית בו הוא הרב ברוורמן, צירף לשירותיו את מר שלמה קרלנשטיין, אשר במקרה או שלא במקרה הוא בן למשפחת טיקוצ'ינסקי וידיד אישי קרוב של ראב"ד ירושלים הרב מרדכי רלבי"ג. הרב ברוורמן לא 'אהב' את ההחלטה לעצור את פעילות ועדת האיתור ובעקבות כך ביקש להיפגש עם המנהל המיוחד. הפגישה נערכה עם עוזרו של המנהל המיוחד עו"ד יוסי בן נפתלי. בתחילת פגישה, העיר ברוורמן כי הוא שמע 'שהרב שטסמן פורש מתפקידו'. עו"ד בן נפתלי היה מופתע למשמע 'השמועה' הטריה ומיד עדכן את עו"ד שקרגי על אמירה זו.²⁴

(ז) לכך יש להוסיף כי נוכח הדו"ח החמור בעניין 'עץ חיים' ביקשו הממונה על ההקדשות והמנהל המיוחד, ביום 25.10.2018, מבית הדין הרבני להקדשות לקבוע את מעמדם של נכסי 'שכונת עץ חיים' כהקדש דתי. הרב שטסמן קיים דיון בבקשה ואף אפשר הגשת השלמת טיעונים בכתב. באופן מעורר חשד הוגשו פעם אחר פעם בקשות דחייה ולהארכת מועד הגשת הטענות בכתב²⁵. הרב שטסמן נעתר לבקשות, לפני משורת הדין, ואיפשר להגיש את השלמת הטענות עד ליום 27.12.18. פעולות אלה נחזו כתרגיל ל'משיכת זמן' לשם מטרה כל שהיא, אלא שלא היה ברור לאיזו מטרה. עתה לאחר הדחת הרב שטסמן ולאחר שנמצא שלגורמים הנוגעים לפרשת עץ חיים היה מידע מוקדם, של כחודש ימים, בדבר החלפתו של הרב שטסמן, מתבסס חשד כי בקשות הארכה היו מתוכננות ונועדו למנוע הכרעה מצד הרב שטסמן בתפקידו אב"ד ההרכב המיוחד להקדשות בירושלים.

19. אומנם כיום מוכן הרב לאו לשקול להשאיר את תיקי 'עץ חיים' ותיק 'הוועד הכללי' בטיפול הרב שטסמן. נכונות זו הותנתה בהתנצלות של הרב שטסמן על תוכן שיחתו עם ראש לשכת הרב לאו²⁶. התניה זו בעייתית כשהיא לעצמה. גם בלעדי ההתניה, נכונות זו היא לכאורה בגדר "הצתה מאוחרת". היא לא נשקלה מראש, לא נשקלו ההיבטים הנוספים של שינוי הרכב ההקדשות, ואין בהותרת תיקים אלו בלבד בידי הרב שטסמן כדי לרפא את הפגיעה הקשה לכאורה בעצמאות השיפוטית של דייני ההקדשות הן בתיקים אלו הן ביתר תיקי ההקדשות. לכאורה, בנסיבות שהתהוו אין אפשרות לערוך הפרדה בין תיקי הקדשות "מסיביים" לתיקי הקדשות אחרים. הפגם המינהלי שנעשה במעשה ההדחה הוא חריף וקשה ויש בו לכאורה פגיעה אנושה בעצמאות השיפוטית של דייני ההקדשות. האב"ד הרב שטסמן הודיע כי לנוכח הפגיעה בעצמאותו השיפוטית

²³ הרב שטסמן הסתייג נחרצות ממינויו נוכח היותו אחיו של מר אבי ברוורמן מי שפעל בשם נאמני עץ חיים ל'מכירת חיסול' שעוררייתית של עשרות מנכסי ההקדשות.

²⁴ הודעת דוא"ל מיום 22.11.2018.

²⁵ בתאריכים 8.11.2018 ו-28.11.2018.

²⁶ בלשונו: "נשיא בית הדין הרבני הגדול בהחלט ישקול אם יש מקום להחריג את התיקים הנ"ל מהרכב הקדשות ירושלים, תוך שימת לב להתנהלות הדיין הרב שטסמן כפי שתוארה במכתבי".

מדינת ישראל

הנהלת בתי הדין הרבניים

הלשכה המשפטית

- 12 -

הוא לא יוכל לשבת בתיקי הקדשות, לא בירושלים ולא בתל אביב, אלא אם תתבטל ההדחה והוא יוחזר לתפקיד באופן מלא, בלא שחרב הדחה תעמוד מעל ראשו.²⁷

סיכום ביניים עובדתי

20. לאחר כל הדברים האלו נסכם בקצרה את העובדות: לאחר תקופה משמעותית של כחודשיים, שהרב לאו סירב לערוך שיבוצים זמניים של הדיינים הוותיקים במקומות חדשים, הודיע הרב לאו בחטף על שיבוצים זמניים²⁸. כעבור שלושה ימים נמסר לרב שטסמן טלפנית על הדחתו מראשות הרכב ההקדשות בירושלים. אף על פי שהרב לאו התבקש לעכב את החלטתו עד לקיום דיון עם הייעוץ המשפטי לשיפוט הרבני, הוא מיהר להשתמש בסמכותו הפורמלית והודיע על שינויים קבועים של הרכבי ההקדשות. שינויים קבועים אלו נעשו על בסיס מינוי דיון עמית לאב"ד הרכב ההקדשות וצירוף להרכב של דיון ששובץ באופן זמני בבית הדין ירושלים. הרב לאו הודיע שהוא יהיה מוכן לשקול החרגה מותנית של תיקי 'עץ חיים' והוועד הכללי ולהשאירם בטיפול הרב שטסמן. הדחת הרב שטסמן תיטיב לבעלי אינטרסים המצויים בסביבתו הקרובה של הרב לאו. פרשת הדחת הרב שטסמן עוררה עניין ציבורי והתפרסמה בתקשורת. היא עוררה הדים שליליים במערכת בתי הדין. נפגע האמון, הן של הציבור הכללי הן של דייני בתי הדין ועובדיו, במערכת המשפט, במערכת בתי הדין ובטוהר השיקולים של נשיא בית הדין הרבני הגדול.

המתווה הנורמטיבי

21. נשיא בית הדין הרבני הגדול מוסמך לקבוע כללים לעניין הרכבי הדיינים בבתי הדין הרבניים וחלוקת סוגי העניינים שיידונו לפני כל מותב. הוא מוסמך לקבוע את מקום כהונתם של דיינים עם מינויים²⁹. העברת דיון דרך קבע ממקומו לבית דין רבני שבמקום אחר מצויה בסמכות השר הממונה אך טעונה הסכמת נשיא בית הדין הרבני הגדול³⁰. מכוח סמכותו הרחבה קובע נשיא בית הדין הרבני הגדול הרכבי בתי דין מיוחדים להקדשות, יוחסין, השבה ליהדות ועוד. הפעלת סמכויות אלו אינה הפעלה של סמכויות שיפוט, כי אם הפעלה של סמכויות ניהול. החלטות ניהול של הנשיא נמצאות בגדר "החלטות מינהליות" החוסות תחת עקרונות היסוד של המשפט המינהלי.

היקף התחולה של איסור ניגוד עניינים

22. המשפט המינהלי חל על כל עובד ציבור. הביטוי "עובד ציבור" הוא ביטוי בעל משמעות רחבה. הוא כולל עובדים, נבחרים ונושאי משרות ותפקידים ציבוריים אחרים. בהגדרה זו כלולים שני הרבנים הראשיים לישראל – נבחר ציבור, אשר היבחרם לתפקיד, תקופת כהונתם והפעלת סמכותם תוך חלוקת התפקידים ביניהם, הם מכוח הוראות חוק הרבנות הראשית לישראל, תש"ם-1980.

23. עקרון יסוד של המשפט הישראלי הוא כי אסור לנושא משרה להימצא במצב של ניגוד עניינים או חשש לניגוד עניינים. אסור שיהיה לעובד או לנבחר ציבור המפעיל את סמכותו לגבי נושא מסוים, עניין אחר, אישי או מוסדי, באותו נושא. הסיבה לכך נעוצה בחשש, שהעניין האחר שיש לאותו עובד או נבחר ציבור ישפיע על דרך פעולתו או על שיקול דעתו. החשש הוא שעובד או נבחר הציבור לא יוכל להתעלם מעניינו האישי או מעניינו של מי ממקורביו. הוא עלול להעדיף את עניינו האישי או של מקורביו על פני מילוי תפקידו בצורה הטובה ביותר ועל פני חובתו לדאוג רק לעניינו של הציבור, שאותו הוא אמור לשרת במסגרת מילוי תפקידו.

²⁷ בין הרב לאו והרב שטסמן קיימת מערכת יחסים מורכבת ורגישה: בקיץ 2013 הגיש הרב שטסמן בקשה למועצת הרבנות הראשית לישראל לקבל כושר לכהונת דיון בבית הדין הרבני הגדול. מאחר שבאותה עת כיהן הרב שטסמן דיון בבית דין אזורי למעלה משלוש שנים, הוא היה זכאי ל"כושר אוטומטי" לבית הדין הגדול. שרת המשפטים ציפי לבני הייתה מעוניינת למנותו דיון בפועל בבית הדין הרבני הגדול ובהמשך לדיון קבוע. היועץ המשפטי לרבנות הראשית, עו"ד הראל גולדברג, חיווה דעתו במכתב אל הרב הראשי הרב לאו כי לנוכח העובדה שבקשתו של הרב שטסמן תלויה ועומדת זה למעלה מ-3.5 חודשים ומאחר שהרב לאו לא העלה את הבקשה לדיון בישיבת מועצת הרבנות הראשית שהתקיימה באותם ימים ובה נדונו בין היתר בקשות דיינים להארכת כושר לבית הדין הגדול, עליו לכנס את המועצה או לדון בבקשת הרב שטסמן במשאל טלפוני, כדי לאפשר לו להגיש מועמדות לבית הדין הגדול. קיימות אינדיקציות כי הרב לאו והרב יצחק רלבי"ג הסתייגו ממתן הכושר לרב שטסמן, למרות שהיה זכאי לכך על פי החוק. בהמשך אכן ניתן לרב שטסמן כושר לכהונת דיון בבית הדין הרבני הגדול.

²⁸ על פי דברי ראש מטה מ"מ השר לשירותי דת משה ארבל, לא הייתה עד אותו מועד הידברות עם השר הממונה לצורך הפעלת סמכות השר להעברת דיינים ותיקים למקום כהונה קבוע אחר.

²⁹ סעיפים 8א, 9 ו-13 לחוק הדיינים, תשט"ו-1955; סדרי מינהל בבתי הדין הרבניים, התשמ"ג-1983.

³⁰ סעיף 19 לחוק הדיינים.

מדינת ישראל

הנהלת בתי הדין הרבניים

הלשכה המשפטית

- 13 -

24. במצב של ניגוד עניינים אין בהכרח ניגוד בין שני אינטרסים או עניינים ואין בהכרח קונפליקט פסיכולוגי ממשי שמתרחש בנפשו של מאן-דהו. הניגוד או הקונפליקט הוא בין החובה המוטלת על בעל התפקיד לבצע את תפקידו בלא משוא פנים ובין העובדה שהעניין הנוסף שיש לו בתפקיד עלול להביא לכך שלא יבצעו כנדרש. **מצב זה עלול להתקיים גם אם לא הייתה לבעל התפקיד כל כוונה להפר את האמון שניתן בו, והוא קיים גם אם בסופו של דבר הוא לא הושפע כלל מהעניין הנוסף שיש לו.** קרי, הוא לא שקל שיקולים זרים ולא שינה את האופן שבו הוא איזן בין השיקולים השונים בשל אותו עניין נוסף³¹. על רקע זה לא יישמעו טענות מפי נושא משרה ציבורית "לא הייתי בניגוד עניינים" או "לא פעלתי בניגוד עניינים", כשברור שבהיותו במצב זה הוא פעל כך, שכן ככל הנראה כוונתו לטעון "לא שקלתי שיקולים זרים".

25. מערכת היחסים המיוחדת שחל בה הכלל של איסור ניגוד עניינים אינה רשימה סגורה :

"נסיבות של שליטה ותלות הן היוצרות אותה. בכל מקרה שבו נסיבות אלה מתקיימות, הכלל יחול. מצבים חדשים של תלות ושליטה מתעוררים מעת לעת. מצבים שבעבר נשלטו אך על ידי עקרון תום הלב הכללי, עשויים במשך השנים להתפס כיחסים מיוחדים המצדיקים את החלתו של האיסור. דומה שככל שחברה נעשית רגישה יותר לבעלי השליטה שבה, ולאופן שבו הם משתמשים בשליטתם, כן גוברת ההכרה כי מן הראוי להעמיד את בעלי השליטה במערכת יחסים מיוחדת, שממנה ייגזר גם האיסור על ניגוד העניינים."³²

בפרשת סיעת הליכוד³³ נקבע כי איסור ניגוד עניינים מופר על ידי מתן החלטה בלא כל קשר לשאלה אם מכל בחינה אחרת החלטה ניתנה כדין. לפיכך החלטה, שלולא ניגוד העניינים הייתה כשרה למהדרין, הופכת להיות שלא כדין בשל ניגוד העניינים.

בית המשפט העליון קבע בפרשת פחימה³⁴ כי האיסור אינו אך על קבלת החלטה במצב של ניגוד עניינים. **האיסור הוא על הימצאות במצב שבו מתקיים פוטנציאל של ניגוד עניינים :**

"הפסלות אינה מתייחסת רק למצב בפועל אלא גם לצפוי לקרות, לקיום פוטנציאל של ניגוד עניינים."

כלומר, האיסור מופר בטרם ניתנה כל החלטה וכי עצם ההימצאות במצב שבו אפשר לקבל החלטה הוא המפר את הכלל כי אסור לו לאדם להימצא במצב של ניגוד עניינים.

עמד על כך השופט אהרן ברק בפרשת סיעת הליכוד בציינו :

"האיסור אינו רק על שיקול הדעת עצמו בביצוע הפעולה או התפקיד. האיסור הוא על ההימצאות במצב בו עלול להיות ניגוד עניינים. מטרת הכלל היא למנוע את הרע בטרם יארע. הכלל צופה פני העתיד. אין זה מעלה ואין זה מוריד אם בפועל שיקול הדעת הוא ראוי. מטרת הכלל היא למנוע פיתוי מאדם ישר והגון, בחינת אל תביאונו לידי ניסיון."³⁵

על פי הפסיקה ניגוד עניינים של עובדי או נבחרי ציבור ייבחן בדרך כלל על פי כלל ה"חשש הסביר" :

" אין ספק כי לא די לעניין זה בחשש רחוק או תיאורטי [...] כאשר האינטרסים המתנגשים הם אינטרס פרטי וציבורי, הדעה המקובלת היא כי די בקיומו של חשש סביר להתנגשות כזו."³⁶

³¹ ראו : מבוא : ניגוד עניינים במרחב הציבורי, **משפט, תרבות, אתיקה, פוליטיקה**, עורכים : דפנה ברק-ארז, דורון נבות, מרדכי קרמניצר, המכון הישראלי לדמוקרטיה, הוצאת נבו

³² אהרן ברק **האיסור על ניגוד עניינים**, ניגוד עניינים במרחב הציבורי עורכים : דפנה ברק-ארז, דורון נבות ומרדכי קרמניצר, בעמוד 33.

³³ בג"ץ 531/79 **סיעת הליכוד' בעיריית פתח-תקוה נ' מועצת עיריית פתח-תקוה**, פ"ד לד (2) 566 (1980).

³⁴ הערה 38 בעמוד 835.

³⁵ הערה 33 בעמוד 573-572.

³⁶ השופט ת' אור בבג"ץ 7279/98 **חבר הכנסת שריד, יושב ראש תנועת מרצ ישראל הדמוקרטית נ' ממשלת ישראל**, פ"ד נה (1) 740 (1999), בעמוד 757.

מדינת ישראל

הנהלת בתי הדין הרבניים

הלשכה המשפטית

- 14 -

זאת בשונה משופטים בהליך שיפוטי שלגביהם ניתן להסתפק במבחן "האפשרות הממשית" בשל מקצועיותו, יושרו ואי תלותו של השופט בגורמים אחרים.³⁷

חובת האמון

26. גם אם עובד הציבור עצמו לא יושפע מאינטרסים אישיים או אחרים, הרי עצם העובדה שקיים חשש לאינטרס אחר עלול לערער את אמון הציבור במעמדו ובהתנהלותו. די לחשש קלוש בעיני הציבור כי נציגו או שלוחו פועל שלא בצורה עניינית, הגונה וחסרת פניות, כדי לערער את אמון הציבור בפעולתו התקינה של עובד הציבור.

בפרשת סיעת הליכוד קבע בית המשפט העליון מפי השופט א' ברק (כתוארו אז), שהאיסור על הימצאות במצב של ניגוד עניינים הוא כלל יסוד בשיטתנו המשפטית, והוא פועל יוצא של דיני האמון. מטרתם של כללי האמון היא ליצור פיקוח ולהטיל ריסון על מי שהוא בעל כוח או סמכות חוקית בהפעלת אותו כוח או סמכות. בין השאר, משמעותה של חובה זו היא, שעליו לדאוג לאינטרס של אותו ציבור שעל עניינו הוא מופקד ואת עניינו הוא מנהל, ולא לאינטרסים האישיים שלו.

חשוב מאוד שהציבור – שעובד או נבחר הציבור מופקד על ניהול עניינו – ירגיש כי הוא יכול לתת בו אמון בלי לחשוש שלמעשה הוא פועל לקידום ענייניהם האישיים או של מי ממקורביו או לקידום אינטרסים ציבוריים אחרים, במקום למלא את תפקידו על הצד הטוב ביותר.

דינים אלה, שמקורם בפסיקת בתי המשפט, מורים כי נשיא בית הדין הרבני הגדול, מי שנושא באחריות עליונה על סדרי המינהל של בתי הדין הרבניים, ובכללם על קביעת מותבים וכללים לעניין הרכבי הדיינים, מועדי דיון, מקום כהונתם של הדיינים בבתי הדין האזוריים ומינוי לכהונה בפועל של דיין אזורי בבית הדין הגדול, חב כלפי הציבור והעם בישראל, ובמיוחד כלפי מערכת בתי הדין הרבניים עצמה, חובת אמון.

27. מצב של ניגוד עניינים אסור מתרחש במקום שלאדם יחסים מיוחדים עם אחר, בנסיבות שבהן הוא שולט בעניינו של אותו אחר, וכאשר יש לו אינטרס השונה מאינטרס של אותו אחר בתוצאות החלטתו.

נקודת המוצא היא כי בין שני בני אדם, או בין שני גופים משפטיים, עשוי להתקיים יחס מיוחד. אפשר לאפיין יחס מיוחד זה כיחס של אמון. יחס כזה קיים בין עובד ציבור, הנבחר או הממונה, יהא תפקידו אשר יהא, לבין הציבור שהוא משרת, ובכלל זה רב ראשי המכהן נשיא בית הדין הגדול.³⁸

מבחן אובייקטיבי

28. בית המשפט חזר וקבע לא פעם כי המבחן לקיומו של ניגוד עניינים הוא מבחן אובייקטיבי. די בכך שמבחנית הנתונים האובייקטיביים ועל סמך שיקולים המבוססים על ניסיון החיים והשכל הישר עלול להיווצר מצב של ניגוד עניינים. בפסק הדין **בפרשת סיעת הליכוד** הסביר השופט א' ברק:

"האיסור אינו רק על שיקול הדעת עצמו בביצוע הפעולה או התפקיד. האיסור הוא על הימצאות במצב בו עלול להיות ניגוד עניינים. מטרת הכלל היא למנוע את הרע בטרם יארע. הכלל צופה פני העתיד. אין זה מעלה ואין זה מוריד אם בפועל שיקול הדעת הוא ראוי. מטרת הכלל היא למנוע פיתוי מאדם ישר והגון, בחינת אל תביאנו לידי ניסיון. על כן, אין צורך להוכיח בפועל קיומו של ניגוד עניינים. די בכך שקיימת אפשרות ממשית של ניגוד עניינים. **אפשרות ממשית זו נמדדת באמות מידה אובייקטיביות, ולא על פי חששותיו הסובייקטיביים של צד זה או אחר**" (ההדגשות הוספו).

קיומו של מצב של ניגוד עניינים נקבע אפוא על פי אמות מידה **אובייקטיביות**. העובדה שנבחר או עובד ציבור מסוים סבור שהוא אינו מצוי במצב של ניגוד עניינים – הרגישות הסובייקטיבית של צד

³⁷ יגאל מרזל **דיני פסלות שופט** 38, 103-104 ובעמוד 32, תל אביב: הוצאה לאור של לשכת עורכי הדין, 2006.
³⁸ ע"פ 10735/04 **גולדמן נ' מדינת ישראל**, (פרסם בנבו); דנ"פ 1397/03 **מדינת ישראל נ' שבס**, פ"ד נט (4) 385,413 (2004); ע"פ 884/80 **מדינת ישראל נ' גרוסמן**, פ"ד לו (1) 410-405,409 (1981); ע"א 94/6983 **פחימה נ' פרץ**, פ"ד נא (5) 829,835 (1998) (להלן: עניין פחימה).

מדינת ישראל

הנהלת בתי הדין הרבניים

הלשכה המשפטית

- 15 -

זה או אחר – אינה מעלה ואינה מורידה. גם האדם הישר וההגון ביותר, ויהא זה נשיא בית הדין הרבני הגדול בכבודו ובעצמו, אינו רשאי להיות נתון במצב בו קיים חשש אובייקטיבי לניגוד עניינים.

האיסור על הימצאות של עובד או נבחר ציבור במצב של ניגוד עניינים הוא בעניינים ובאינטרסים אשר הניגוד להם עשוי להשפיע עליו. בכלל זה, אינטרס כספי-רכושי, נפשי-רגשי אישי או מוסדי, שלו עצמו או של קרוביו או ידידיו הקרובים של נבחר הציבור. האינטרס עשוי להיות עכשווי או עתידי.

הכלל האוסר על הימצאות במצב של חשש לניגוד עניינים הוא כלל עצמאי. זהו עיקרון כללי, החל על כל רשויות השלטון, ובכלל זה על נשיא בית הדין הרבני הגדול. אין צורך בהוראה חקוקה מיוחדת כדי לקבוע שאסור לנשיא בית הדין הרבני הגדול להימצא במצב שקיים בו חשש לניגוד עניינים.

אומנם סמכותו של הנשיא לקבוע את הרכבי הקדשות ולשנות את הרכבם מעוגנת בהוראות חוק הדיינים ובסדרי מינהל בתי הדין הרבניים, התשמ"ג-1983, אך העקרונות הכלליים לעניין האיסור על ניגוד עניינים חלים עליו לגבי כל מצב אפשרי של ניגוד עניינים, אף אם הוראות חוק הדיינים או הסדר חוקי אחר אינו מתייחס אליו במפורש. העיקרון הכללי ממשיך לחול מעבר לגבולותיהם של ההסדרים הקבועים בחוק.³⁹

במילים אחרות: בתחום ניגוד העניינים, היעדר הסדר בחקיקה ספציפית אינו מלמד על "הסדר שלילי" בכל הנוגע לכל מצב אפשרי לניגוד עניינים.⁴⁰

בנסיבות המתוארות נשיא בית הדין הגדול מצוי לכל הפחות במצב של חשש לניגוד עניינים אישי. עיסוקו במסגרת מילוי תפקידו בשינוי הרכבי הקדשות וקביעתם מחדש, הוא נושא שיש לו או לאדם **קרוב אליו** עניין בו, והוא עלול להעדיף שימוש בסמכויות הנתונות לו במסגרת התפקיד לצורך קידום ענייניו האישיים או ענייניהם האישיים של אנשים אחרים המקורבים אליו על פני מילוי תפקידו כהלכה.

חשוב להבהיר כי גם אם בפועל פעל הנשיא באופן המקצועי והאובייקטיבי ביותר – ויש קושי לומר זאת בהיעדר תהליך ראוי לקבלת החלטות – לא יהיה מנוס מלקבוע כי הוא פעל תוך חשש לניגוד עניינים, רק משום שהייתה לו האפשרות להשתמש לרעה בתפקידו כדי לקדם את ענייניו של מי ממקורביו, הן אם מדובר בהשגת יתרון הן במניעתה של פגיעה אפשרית בענייניו.

הטעמים לאיסור ניגוד עניינים

29. בפרשת **שמעון**⁴¹ עמד בית המשפט העליון על הטעמים לאיסור עמידה של עובד או נבחר ציבור במצב של ניגוד עניינים:

"ביסודם של הדיינים האוסרים על ניגוד עניינים בתחום המשפט הציבורי – בין דינים חקוקים ובין דינים הלכתיים – עומד מיגוון של שיקולים (ראה בג"ץ 35/82 הנ"ל). העיקריים שבהם הם שלושה:

הראשון עניינו חובת האמון שעובד הציבור חב לציבור במילוי תפקידו. מחובת אמון זו נגזרת חובתו של עובד הציבור שלא להימצא במצב שבו קיים חשש כי יהיה ניגוד בין חובתו לציבור לבין אינטרסים אחרים. "...לעולם אסור לאדם הממלא תפקיד של נאמן לאינטרסים של אנשים אחרים, להעמיד את עצמו במצב שבו יהיה קיים (או עלול להיות קיים) ניגוד בין חובת הנאמנות, שהוא חב להם, לבין האינטרס הפרטי שלו" (מ"מ הנשיא השופט אגרנט בע"א 254/64, בעמ' 22).

השיקול השני העומד ביסוד הכלל בדבר ניגוד עניינים הוא שיקול שמקורו בדרישת הגינות, תום-לב וצדק טבעי. "פעולת הרשות הציבורית תוך מצב של ניגוד

³⁹ ראו למשל: בג"ץ 3480/91 אורי ברגמן נ' הוועדה לבניה למגורים, פ"ד מז (3) 716.

⁴⁰ בג"ץ 5575/94 מהדרין ואח' נ' ממשלת ישראל ואח', פ"ד מט (3) 133; בג"ץ 5734/98 עזריאל ופינקרפלד נ' ועדת המשנה של מועצת מקרקעי ישראל ואח', פ"ד נג (2) 8; בג"ץ 3480/91 אורי ברגמן נ' הוועדה לבניה למגורים ולתעשייה מחוז תל אביב ואח', פ"ד מז (3) 716.

⁴¹ בג"ץ 595/89 שמעון נ' הממונה על מחוז הדרום במשרד הפנים, פ"ד מד (1) 409,413 (1990).

מדינת ישראל

הנהלת בתי הדין הרבניים

הלשכה המשפטית

- 16 -

אינטרסים אינה יכולה לעלות בקנה אחד עם חובת ההגינות ותום הלב שקיומה חייב לא רק להתקיים אלא גם להיראות" (השופט נתניהו בבג"ץ 35/82 הנ"ל, בעמ' 519).

השיקול השלישי מקורו בדרישות המינהל התקין. מינהל תקין מחייב, מחד גיסא, שממלא התפקיד יעמיד לנגד עיניו את טובת התפקיד ולא טובה אחרת כלשהי. מצב של ניגוד עניינים עשוי להביא, בסופו של דבר, למצב של העדפת עניינים זרים לתפקיד ופגיעה בו. מאידך גיסא, **מצב ניגוד עניינים פוגע באמון הציבור במערכת השלטונית. הציבור עשוי לחשוב ששיקולים זרים לתפקיד הציבורי מניעים את נושאי התפקיד, והדבר עשוי לפגוע באמונו במערכת השלטונית** (ראה בג"ץ 531/79 הנ"ל, בעמ' 571). אמת, לעתים נוצר הרושם, כי על מזבח עקרונות מעורפלים נופלת קורבן היעילות המינהלית. רושם זה מוטעה הוא. **מחיר היעילות נמוך הוא בהשוואה לצורך לשמור על אמון הציבור בשלטון ועל תפקידו הראוי של השלטון** (ראה: ד"נ 6/86, בעמ' 485; בג"ץ 589/86 הנ"ל, בעמ' 624). " (ההדגשות הוספו).⁴²

בפרשת סיעת הליכוד עמד השופט א' ברק על הטעמים המונחים ביסוד האיסור בהתייחס לעובד ציבור:

טעמו של הכלל בדבר ניגוד עניינים הוא כפול: [...]

ראשית, טעם פרגמטי. עובד הציבור, שבידו הופקדה סמכות, חייב להפעיל את סמכותו מתוך שהוא מעמיד לנגד עיניו את מכלול השיקולים הרלבנטיים להפעלתה של אותה סמכות ושיקולים אלה בלבד. כאשר עובד הציבור נתון במצב של ניגוד עניינים קיים חשש כי הוא ייקח בחשבון, שעה שיפעיל את סמכותו, אף את האינטרס הנוגד. כתוצאה מכך עשויה לבוא הפעלה בלתי ראויה של הסמכות. חשש זה בא הדין למנוע.

שנית, טעם ערכי. קיומו של שירות ציבורי סדיר, אחראי ובעל עמדה ציבורית נאותה, מחייב אמון הציבור בכך שהחלטות עובדי הציבור הן ענייניות ונעשו ביושר ובהגינות. עובדת הימצאו של עובד הציבור במצב של ניגוד עניינים, פוגעת באמון הציבור במערכת השלטונית. בלב הציבור מתעורר החשש כי שיקולים זרים מנחים את עובד הציבור, ואמונו במערכת השלטונית נפגם. חשש זה בא הדין למנוע.

30. נדמה כי בנסיבות המתוארות לעיל, שלושת הטעמים שצוינו בפסיקה מעוררים קשיים ממשיים במקרה שלפנינו:

(א) חובת אמון – חובתו של עובד או נבחר ציבור שלא להימצא במצב שבו קיים חשש כי יהיה ניגוד בין חובתו לציבור לבין אינטרסים אחרים.

(ב) חובת ההגינות ותום הלב של רשות ונבחר ציבור שקיומה חייב לא רק להתקיים אלא גם להיראות.

(ג) מינהל תקין – אמון הציבור בשלטון ועל תפקידו הראוי של השלטון.

31. כלומר, החלטה זו של הנשיא המורה על סיום כהונתו של הרב שטסמן בנסיבות המתוארות לעיל ניתנה לכאורה תוך הימצאות בניגוד עניינים, אינה עולה לכאורה בקנה אחד עם חובת ההגינות והנראות כלפי הציבור הרחב ואף יש בה פגיעה באמון הציבור במערכת בתי הדין הרבניים והעומד בראשה. לכאורה, פגיעה זו באימון הציבור אינה רק כלפי הציבור הרחב, החיצוני, אלא גם כלפי ציבור הדיינים וציבור הצוות המינהלי של בתי הדין הרבניים.

מתחם הסבירות

32. החלטה מינהלית צריכה לעמוד במתחם הסבירות. בשיטת המשפט הישראלית, הכלל הבסיסי – ואולי החשוב ביותר הנוגע לסמכות השלטונית – מעוגן בעקרון הידוע כ"עקרון חוקיות המנהל". על

⁴² ראו עוד לעניין זה בפרשת פחימה בעמ' 836-835 ובבג"ץ 6529/03 קליגר נ' נציבות שרות המדינה, פ"ד נח (1) 734 (2003).

מדינת ישראל

הנהלת בתי הדין הרבניים

הלשכה המשפטית

- 17 -

פי עקרון זה, הרשות המנהלית מוסמכת לבצע רק את הפעולות שהחוק העניק את הסמכות לבצען באופן פוזיטיבי כנאמן של הציבור, ועליה להפעיל את סמכותה בהגינות, ביושר, מתוך שיקולים ענייניים בלבד ובסבירות:

"המדינה באמצעות הפועלים בשמה היא נאמן של הציבור, ובידיה הופקד האינטרס הציבורי והנכסים הציבוריים לשם שימוש בהם לטובת הכלל [...] מעמד מיוחד זה הוא המטיל על המדינה את החובה לפעול בסבירות, ביושר, בטוהר לב ובתום לב. אסור לה למדינה להפלות, לפעול מתוך שרירות או חוסר תום לב או להימצא במצב דבר של ניגוד עניינים. עליה לקיים את כללי הצדק הטבעי. קיצורו של דבר עליה לפעול בהגינות." (ההדגשות הוספו).⁴³

33. עילת סבירות ההחלטה עשויה להתקבל כעילה עצמאית לפסילת שיקול הדעת המינהלי. למעשה, זוהי הנורמה השלטת. עמדה על כך השופטת מרים בן פורת:

4. נראה לי, כי לעניין חוסר סבירות כעילה לפסילתו של אקט מינהלי (בין כללי ובין אינדיבידואלי) ניתן להעלות מתוך פסיקתו של בית-משפט זה את ארבע הפרופוזיציות הבאות:

ראשית, **חוסר סבירות כשלעצמו הוא עילה לפסילתו של שיקול-דעת מינהלי**; שנית, חוסר הסבירות נמדד באמות מידה אובייקטיביות; שלישית, חוסר סבירות, הפוסל שיקול-דעת מינהלי, הוא חוסר סבירות מהותי או קיצוני; רביעית, עקרון הסבירות מביא לפסילתו של שיקול-דעת מינהלי, אשר אינו נותן משקל ראוי לאינטרסים השונים שעל הרשות המינהלית להתחשב בהם בהחלטתה. פרופוזיציות אלה, לא רק שהן משקפות, לדעתי, את המשפט המצוי, אלא הן מהוות אף הסדר רצוי בתחום המשפט המינהלי.

אי-סבירות כשלעצמה כעילת פסלות.

5. **חוסר סבירות הוא עילה לפסלותו של שיקול-דעת מינהלי**. בעשרות רבות של פסקי-דין הזר בית המשפט העליון וקבע, כי החלטה מינהלית נבחנת, בין השאר, על-פי מבחן הסבירות. אחד מפסקי הדין הראשונים שקבע זאת הוא בג"צ 80/54, בעמ' 1499, בו אמר השופט ברנזון:

"...עשיית מעשה שהוא באופן בולט בלתי מתקבל על הדעת, אין לראות בו שימוש נכון בסמכות למטרה היעודה, וגם הוא פסול."

ומאז חזרו על גישה זו בפסקי-דין רבים, בהם קבע בית המשפט כי התערבותו בשיקול הדעת המינהלי מותנית בכך אם שיקול הדעת הופעל בדרך "סבירה" (בג"ץ 144/74, בעמ' 687) [...].

בחלק מפסקי-דין אלה נמנע בית המשפט מלהתערב, כי מצא, שהחלטת הרשות המינהלית היא סבירה בחלק אחר פסל בית המשפט את ההחלטה המינהלית, שכן קבע, כי היא בלתי סבירה. די לנו אם מתוך עשרות פסקי הדין בסוגיה זו נצטט דברים, שאמר השופט לנדוי, לעניין שיקול-דעתה של המועצה לביקורת סרטים, שהיא גוף מינהלי בעלת סמכות שביקול-דעת:

"תחום פיקוחו של בית-משפט זה על השימוש בסמכות מינהלית כגון זו, שיש עמה שיקול-דעת 'רגיל', משתרע, כידוע, על בדיקת שיקוליה של הרשות המינהלית, כדי לבחון 'אם הרשות נתפסה לשיקולים בלתי-סבירים או לא הביאה בחשבון שיקולים רלבנטיים' (מ"מ הנשיא, השופט אגרנט, ב-בג"צ 241/60, פד"י כרך ט"ו, 1151, 1164)".⁴⁴

⁴³ דברי השופט א' ברק בבג"ץ 4267/93 אמיתי – אזרחים למען מינהל תקין וטוהר המידות נ' ראש ממשלת ישראל, פ"ד מז (5) 441, בעמ' 461.

⁴⁴ בג"ץ 389/80 דפי זהב בע"מ נ' רשות השידור, לה (1) 421 (1980).

מדינת ישראל

הנהלת בתי הדין הרבניים

הלשכה המשפטית

- 18 -

34. אומנם פורמלית החלטת הנשיא להעביר את הרב שטסמן מכהונה בראשות הרכב ההקדשות נעשתה מכוח הוראת חוק. אלא שהחלטה זו נעשתה שלא בהיוועצות בדרך מינהלית מקובלת במשפט הישראלי, ודאי לא בהיוועצות מהותית ואמיתית עם הגורמים הרלבנטיים בהנהלת בתי הדין הרבניים – המנהל והיועץ המשפטי, ובניגוד למקובל במערכת בתי הדין הרבניים. בשום שלב לא ביקש הרב לאו לשמוע מה עמדת המנהל, היועץ המשפטי או הרב שטסמן לעניין החלפת הרכב ההקדשות בירושלים בדיונים אחרים.
35. בנסיבות המתוארות ובשל הנתונים העובדתיים המעידים על מצבם הקשה של ההקדשות הדתיים בירושלים וסביבותיה, שעה שההליכים החקירתיים בהקדשות 'עץ חיים' ו'הוועד הכללי' עודם באיבם, והליכים בתיקי הקדשות רבים ומורכבים מצויים בשלבים מתקדמים, נראה לכאורה שהחלטת הנשיא לוקה בחוסר סבירות קיצוני. כשהוא לעצמו, חוסר סבירות הוא עילה לפסילתו של שיקול-דעת מינהלי.
36. שיקולי הניהול המערכתי הם בסמכותו של נשיא ביה"ד הגדול, על כך אין עורר. מנגד ניצבים שיקולי המהות העומדים בבסיסה של המערכת השיפוטית, לרבות הטיפול בהקדשות הדתיים. מבחינה זאת נדמה כי מצב הפיקוח העכשווי של ההקדשות בירושלים מחייב מעורבותו של הרכב דיינים מנוסה עד מאוד, הבקיא בהיסטוריה הכרונולוגית ובידע המשפטי עד לרזולוציה מפורטת מאוד, ומכיר היטב באופן פרטני את התיקים התלויים ועומדים.
37. הרכב ההקדשות בראשותו של הרב שטסמן הוא היחיד העונה כיום לצורכי המערכת. פעילותו הכרחית להמשך עבודתה התקינה של הרשות השופטת בהקשר זה. מבחינה זו שיקולי המהות שזכרו חייבים לגבור על שיקולי מינהל, אף שהחלטה התקבלה בסמכות פורמלית. לכאורה, בנסיבות המתוארות העדפת השיקול המינהלי-הפורמלי נגד ההכרח בשיקול המהותי לוקה בחוסר סבירות קיצונית.
38. לכאורה, במכלול נסיבת העניין החלטת הנשיא הרב לאו על העברת האב"ד הרב שטסמן מתפקידו, שינוי וקביעת הרכב חדש לבית הדין להקדשות בירושלים, ניתנה בניגוד עניינים או בחשש לניגוד עניינים, היא אינה סבירה, ומן הראוי שהרב לאו עצמו יבטלנה.

בכבוד רב,

עו"ד יצחק שמואל רוזנטל

עוזר ראשי ליועץ המשפטי לשיפוט הרבני

עו"ד רפי רכס

עוזר ראשי ליועץ המשפטי לשיפוט הרבני

עו"ד מיכאל אביטל

סגן היועץ המשפטי לשיפוט הרבני

עו"ד הרב שמעון יעקבי

היועץ המשפטי לשיפוט הרבני

העתק: הרב דוד מלכא, מנהל בתי הדין הרבניים